

HİKÂYET-İ NİL-İ MÜBÂREK ÜZERİNE

*Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ**

ÖZET

İslâm medeniyeti dairesine dâhil olduktan sonraki süreçte, Türk Edebiyatı, Arap ve Fars kültür muhiti ile yakın teması geçmiştir. Bu temas, öncelikle dil ve edebiyat sahasında etkili olmuştur. Tercüme ve adaptasyon faaliyetleri ile ivme kazanan bu kültürel etkileşim döneminde, dini-ahlâki-didaktik nitelikte pek çok eser, Türk Edebiyatı sahasında bu suretle var olabilmektedir. Bahsi geçen eserlerin ana hatlarıyla ideal insan, ideal toplum prensibi ekseninde, ağırlıklı olarak dini ve ahlâki içerikli bir kimlik ile karşımıza çıktığı ifade edilebilir ki bu türden eserlerden bir bölümünü de kıssalar oluşturur. Nil Nehri'nin kaynağına duyulan merak ve bu merakın giderilmesi adına başlatılan dini-fantastik içerikli maceralı yolculuğu anlatan "Hikâye-i Abdülmecid" adlı kıssa da bahsi geçen türün özelliklerini barındıran bir eser olmakla çalışmamızın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Bilinmeyene duyulan merak ve bu merakın giderilmesi adına söylenenler veya icra edilenler, ister istemez etraflarında dini, sihri, mistik olağanüstülüklerin iç içe geçerek işlenmesi sonucunu doğurabilir. "Hikâye-i Abdülmecid" adlı eserde, Abdülmecid'in Nil Nehri'nin kaynağını arayışı, halkın Cennet, Cebrail gibi dini konulardaki algısını yansıtıyor olmanın yanında, Kevser, Nil, Zenzem gibi suların kaynak olarak kutsal bir kökene nasıl bağlanmış olduğuna da işaret etmektedir. Nil Nehri, Fırat Nehri gibi "Mübarek" sıfatı ile yüceltilmiş ve İslâm nehri olarak sayılmıştır. Bu sıfat, nehrin Mısır ve havalisindeki bütün zirai hayatın doğal olarak da insan hayatının can damarı olması münasebetiyle olabileceği gibi, nehrin kaynağının oldukça uzun bir süre tespit edilememesiyle de ilgili olsa gerektir ki Nil Nehri'nin kaynağının gizeminin oldukça eski ve sık işlenmiş bir tema olduğunu da burada ifade etmek gerekecektir.

Anahtar Kelimeler: Nil Nehri, hikâye, din, ahlak, olağanüstülük

THE STORY OF THE HOLY NILE

ABSTRACT

Turkish literature came into a close contact with the Arab and Persian cultural circles, after the Turks adopted Islamic civilization. That contact became efficient especially in the fields of language and literature. During this period of cultural interaction which was improved by translation and adaptation studies, numerous works of religious-moral-didactic characteristics appeared in Turkish literature. We find the mentioned works prominently in a religious and moral

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: yzsumbullu@yahoo.com

character, pursuing the principles of ideal individual and ideal society. Some of the works of this type are stories. Recounting a curiosity for the source of the Nile and a religious-fantastic adventurous journey experienced to satisfy this curiosity, “Abdülmeceid’s Story”, a work that covers the characteristics of the mentioned type, will be the topic of our study. What was said in the name of wonder and curiosity of the unknown or execution eliminate those, around them, not necessarily religious, magic, mystical telescopically may result in processing. “Abdülmeceid’s Story”, the search for the source of the Nile River Abdülmeceid forensic work of the people of Paradise, Gabriel reflects the perception of being religious issues as well as consecrated Kevser, the Nile, the Zamzam water as a resource, such as an origin of the holy is connected again to the world of values noteworthy aspect-oriented. In our study, the River Nile, the Euphrates, such as "Blessed" sublimated with the title and Islam must be counted as the river. This adjective, Egypt and the district of the river as a natural human life in all agricultural life, as well as marking the lifeblood of the river, the source seems to be in for quite a long period of time determined that the inability of the mystery of the source of the Nile River, a theme that is quite old and often processed in the need to express.

Key Words: Turkish education, listening skills, curriculum.

Giriş

İnsanları doğru yola iletme, ahlâklı bireylerden oluşan erdemli ve huzurlu bir toplum yaratma kastıyla kısa hikâyelerle öğütler vermeyi amaçlayan ahlâkî esaslara dayalı eserler yazma, gerek Türk gerekse dünya edebiyatında tarih kadar kadim sayılabilecek bir gelenektir. Özellikle Türklerin İslam medeniyeti çerçevesine girmesi, bu edebî eserlerin mahiyetinde belirleyici olmuştur. Böylelikle örf, âdet ve göreneklere dayanan ahlâkî, İslam esaslarına dayanan dinî ve kimi zamansa bambaşka bir mahiyete bürünen sūfiyâne yol/yollara dayanan tasavvufî olmak üzere üç ana damardan beslenen bir edebiyat geleneği ortaya çıkmıştır. Bu eserler, konuları bakımından kendi içlerinde genel olarak dinî, ahlâkî, tasavvufî şeklinde ayrıldıkları gibi, siyasî ve adâb-ı mu’âşeret kurallarına yönelik olması dolayısıyla toplumsal içerikli olanları da vardır.¹

Arap ve Fars kültür muhitinden tercüme ve adaptasyon yoluyla başlayan bu kültürel etkileşim süreci, Türk Edebiyatı’nın gelişimi üzerinde oldukça ciddi tesirlerde bulunmuştur ki ‘ümmeî çağı’ olarak adlandırılan bu devir, Türk Edebiyatı’nın en zengin dönemidir.² Gerek bu dönem ve gerekse sonraki dönemlerde olabildiğince hızlı ve etkili bir öğretim gerçekleştirmek adına hikâye ve kıssa türünden nev’ilere diğer türlere nazaran çok daha fazla müracaat edildiği görülmektedir ki bu eserlerden birisi de çalışmamıza konu olan “Hikâyet-i Abdülmeceid” dir.

Eserin girişinde: “Bilgil ki iş bu kitâbda Nîl-i Mübârek ırmâğı kıssası rivâyet olunur ki ve anın acâ’ib ve garâ’ib hikâyet olunur. Ol sebebden ben za’if bu kitâbı Arabî dilinden Türki diline tercüme eyledim. Şöyle ki okuyanlar ve dinleyenler zevk u safâlar iderler. Ol sebebden ben fakirü’l hâkîr(i) hayr dua ile yâd eyleyeler” ifadesi geçmektedir ki burada müellifin eserini Arapça’dan Türkçe’ye tercüme etmiş olduğunu, ayrıca kıssa ve hikâye terimlerini iç içe kullandığını görmekteyiz. Bu doğrultuda, latin alfabesine aktarmış olduğumuz hikâye metnine ve

¹ Ağâh Sırrı Levend, “Ümmeî Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 234 İstanbul, 1964, s. 90

² Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1986, s. 195.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

değerlendirmelerimize geçmeden önce konumuzun seyri gereği hikâye ve kıssa terimlerine ana hatları ile temas etmeyi faydalı görüyoruz.

Bir edebiyat türü olmanın yanında bir anlatım biçimine de ad olan hikâye; anlatmak, nakletmek, aktarmak, tekrar etmek, benzetmek, taklit etmek³, bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması, gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü, öykü, aslı olmayan söz, olay, anlatma, roman, masal, olmuş bir hadise,⁴ nakl etme, bir vak'a ve sergüzeşti sırasıyla anlatma, rivâyet, hakikî veya uydurma ve ekseriya hisse kapılmağa mahsus sergüzeşt ve vukuat, kıssa, mesel (masal)⁵ olarak tanımlana gelmiştir.

İz sürmek, birini takip edip arkasından gitmek, bir kimseye bir haber veya sözü bildirmek, açıklamak, anlatmak gibi anlamlara gelen kıssalar Kur'an'da; geçmiş eserleri ve izleri açığa çıkararak insanların unutmış buldukları veya gafil oldukları olaylar üzerinde dikkatlerini yoğunlaştırmak amacı taşımaktadır⁶ İslamî literatürde veya Kur'an ıstılâhında 'kıssa' denildiğinde, Kur'an'da anlatılan tarihi olaylar ve peygamberlerin hayat hikâyeleri kastedilir. Daha açıklayıcı bir tanım yapmak gerekirse kıssa; tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri varlığını koruyabilmiş mutlak hakikatleri, yüksek dinî değerleri ihtiva eden tarihi olayların, adeta olaylara yeniden bir canlılık vererek muhataplara anlatılmasıdır.⁷

Çeşitli konulardaki haberleri rivâyet etmek ve değişik olayları sunmak, geçmiş kavimlerin karşılaştıkları iyi veya kötü durumları aktararak, zarif ve nükteli fıkralar anlatmak veya gerçeğe hiç ilgisi olmayan uydurma masallar düzmekten ibaret hikâyemsi verimlerden biri de kıssalardır. Türkçemizde yaygın olarak kullanılan, olaya ve anlatıma dayalı olan destan, masal, fıkra, menkıbe, hikâye hatta roman gibi edebî türleri kıssa çerçevesinde değerlendirmek de mümkündür.⁸

Arap edebiyatında kıssa; hikâye, nadire, esâtir, mesel, semer, haber vb. adlarla çeşitli şekillerde ifade edilen bu tür⁹ en genel anlamıyla bir olay anlatımıdır ki olması mümkün olsun veya mümkün olmasın tasavvur edilmiş konuların olaylara dayanılarak özel bir tarzda anlatılmasıyla meydana gelmiş edebi bir türdür.¹⁰ Kıssalarda din, tasavvuf, aşk, kahramanlık, ahlâkî faziletler ve erdemler en fazla işlenen konulardır. Bu konuların ayrı ayrı işlendiği kıssalar olduğu gibi birden fazla temanın ele alındığı kıssalar da mevcuttur.¹¹

Kur'an-Kerim kıssaları, Hz. Peygamber ve ashabın hayatı, mucizeler, kerametler ve İslâm ulularının menkıbelerinden ilham alan bu eserler çoğunlukla Arap kaynaklı olup, zaman içerisinde tercüme, nakiller ve adaptasyonlarla zenginleştirilerek Türkçeye kazandırılmıştır. Bu eserler genellikle şahsi bir amaç güdümeden yazılmış ve dervişler tarafından meydana getirilmişlerdir.¹²

Bu açıklamalar eşliğinde, Nîl Nehri'nin kaynağına ulaşma adına verilen bir mücadeleyi dini-sihri- fantastik muhteva ile dikkate sunan "Hikâyet-i Abdülmecid" adlı kıssanın bu çalışmanın genel çerçevesini oluşturduğunu ifade etmek isteriz ki lâtinize etmiş olduğumuz metne ve

³ Hüseyin Yazıcı, "Hikâye", DİA, İstanbul 1998, c. XVI, s. 479

⁴ Ferid Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010, s.423

⁵ Şemseddin Sami, Kamus-i Türkî, Dersaadet Matbaası, İstanbul, 1316,s., 554

⁶ Suat Yıldırım, "Kur'an-ı Kerimde Kıssalar", AÜİF Dergisi, S. 3, Sevinç Matbaası, Ankara 1979, s. 38.

⁷ İdris Şengül, "Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi", I. Kur'an. Sempozyumu, Bilgi Vakfı, Ankara 1994,s.133

⁸ Hasan Kavruk, Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998,s.2

⁹ Hüseyin, Yazıcı, "Hikaye" DİA, T.D.V. Yay., C. XVII, İstanbul 1998, s. 480.

¹⁰ Hasan Kavruk, age, s..2

¹¹ Age, s.8

¹² Namık Aslan, "Manzum Dini Hikayeler ve Kirdecî Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikaye Metni" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 20 Yıl : 2006/1, s.,189-207

değerlendirmelerimize yer vermeden önce eser hakkındaki ön bilgilere ve hikâyenin özetine yer vermek istiyoruz.

“Hikâyet-i Abdülmecid” Saraybosna Gazi Hüsrev Beğ Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü’nde R- 6120,4 katalog, 8364-4 kayıt numarası ile Türkçe eserler bölümünde bulunmaktadır. Ana hatları ile Osmanlı Türkçesi dil özelliği gösteren ve çok kısıtlı da olsa Eski Anadolu Türkçesi’ne ait bazı arkaik kelimelerin yer aldığı eser, müellif, müstensih ve tarih kaydından yoksundur. Cetvelsiz sayfalar şeklinde düzenlenmiş ve nesih yazı stili ile kaleme alınmış olan rabitalı yazma, 9 varaktan ibarettir ki eserin her sayfasında 17 satır bulunmaktadır.

Hikâyenin dibace ve temmet bölümlerinde Hüsrev Beğ Kütüphanesi mührü bulunmaktadır. Cildi yıpranmış ve sayfaları nemden zarar görmüş olan eserin zahriyyesinde bazı karalamalar da mevcuttur. Siyah mürekkeple yazılmış olan yazmada Abdülmecid ismi yazılırken kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

Özet:

Allahın sevgili kullarından biri olmakla 1000 yıl ömrü olan Abdülmecid, kâfir memleketlerde bir nice yıl tutsak kaldıktan sonra, Allah’ın yardım ve inayeti ile kaçarak Mısır’a ulaşır. Burada 81 gün gezip dolaşan Abdülmecid, Nîl Nehri’ni görür görmez ona hayran kalarak, bu nehrin kaynağını bulmaya and içer. Bu hal üzere 30 yıl Nîl Nehri’ni seyr ettikten sonra, kaynağa ulaşmak adına maceralı yolculuğuna da başlamış olur. Abdülmecid yolculuğu sırasında masallara ve efsanelere özgü dini-sihri olağanüstülüklerle sahip kişi ve varlıklarla da karşılaşır.

Bu kişilerden özellikle İmrân her ne kadar Abdülmecid’i çıkmış olduğu bu zorlu yolculuktan vazgeçirmeye çalışsa da Abdülmecid’in bu iş için seçilmiş kişi olduğu kanaatine vararak, ona yardım etmeye karar verir. İmrân’ın yol göstermesi ve tavsiyeleri doğrultusunda, pek çok güçlüğü aşan Abdülmecid, Cebrail (a.s) in de yol göstermesi ve verdiği malumat sonucu Nîl Nehri’nin kaynağına yani Cennet’e ulaşır. Böylece Nîl’in kaynağını bularak amacına ulaşan Abdülmecid, geldiği yerden yine fantastik nitelikteki yolculuğunu tamamlayarak İmrân’ın defn olduğu mezarı ziyaret edip geri döner.

Latinize Edilmiş hikâye metni:¹³

Hikâ(yet-i) Abdülmecid

1b

Bismillâhırrâhmânırrahîm

Bilgil ki iş bu kitâbda Nîl-i Mübârek ırmâğı kıssası rivâyet olunur ki ve anın acâ’ib ve garâ’ib hikâyet olunur. Ol sebebden ben za’if bu kitâbı Arabî dilinden Türkî diline tercüme eyledim. Şöyle ki okuyanlar ve dinleyenler zevk ü safâlar iderler. Ol sebebden ben fakirü’l hâkîr hayr dua ile yâd eyleyeler. Bilgil ki işbu râvisi rivâyet eyler ki meger kim geçmiş zamanda bir kimesne var idi. Adı Abdülmecid İbni Sülûk İbni Yûsuf İbni Yakûp İbni İbrâhim el-Hâlîl dirlerdi.Allâh Te’âla ana bin yıl ömr virmiş idi.Gâyet ile mahbûb kişi idi.Bir nice yıl kâfir memleketinde esir olub dutsaklık çekmiş idi. Bir gün ol kalmışlara yol viren ve esirleri halâs kılan kâdir Allâh ana dahi yol virdi. ‘Âkıbet fırsât bulub küffâr elinden kaçdı kurtuldu. Âhirü’l- emr Mıs(ı)ra geldi. Seksen bir gün Mıs(ı)ra

2a

temâşa idüp seyr iderken Mısır’da Nîl-i Mübârek ırmagı gördi ayddı ki: “Allah (?)¹⁴ üzerime olsun ki cem’i ömrüm içinde bu ‘âlemi seyr itmekden zâil olmayam” dedi. Hatta bu Nîl-i

¹³ “Hikâyet-i Abdülmecid” Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi R-6120,4

Mübârek nerden çıktığı bulmayınca komayam dedi. Andan sonra seyr itmeğe meşgûl oldu ta ki otuz yıllık gadar seyr eyledi. Taki bir harâb memlekete yetişdi(ği) yerde mütehâyyir ser-gerdân olub gezerken nâgâh ardından bir kimesne çağırub aydır ki: “Hey hey, dur gitme. Kande gitmek dilersin. Anda âdem oğlanları yeksân olduğu yerleri geçdün. Bunda cinnîler sâkin yerdür” dedi. “Bundan ilerü ne yire gitmek dilersün” dedi. Abdülmecid ayddı: “Ey bana çağırın kimesne, sen kimsin” Ol çağırın kimesne dedi ki: “Ben bu mekânda sâkinim” Abdülmecid aydır: “Döndüm ol tarafa bakdım gördüm ki şöyle kimesne var ki başın göğe irmiş ve burnundan ve delüklerinden ve ağızlarından ve gözlerinden od yalımları çıkar ve gözlerinin yerleri harman yeri mikdarı var ve dişlerinin her biri bir direk taşı. Andan ol kimesneye selâm virdüm selâmımı alub fil-hâl gözümden gâ’ib oldu.” Andan sonra girü seyr itmeğe meşgûl olub dahi otuz yıllık mikdârı seyr eyledi.

2b

Hatta gâyetde bir gökçek yire yanaşdı ammâ ol yerde ne ay ve ne güneş var. Ol yerin orta yerinde gâyet yüce bir köşk gördüm. Şöyle ki ol köşkün nûrı od yalınlı gibi şule virir. Abdülmecid ol köşkün kapusuna vardı. Kapuyu kaktı. Ol köşkün içinde(n) bir kimesne çıktı. Hacı gibidür ve sakalı var idi ve yüzi gâyet ile ak idi. Şöyle başından ayağa varınca nûra gark olmuş idi. Her kim ki yüzüne baksa gözleri kamaşurdu Abdülmecid ilerü vardı. Ol kimesne(ye) selâm virdi. Ol dahi selâmın aldı ayttı: “Kanden gelürsün ve kande gitmek dilersün” Abdülmecid ayttı: “Mısırdan gelürüm ki Nîl-i Mübârek ırmağının ne yerden çıktığın görem” dedi. Ol kimesne bu sözi işidicek kakkahâ ile güldi, ayttı: “Ey miskin kişi, sen ne müşkül sevdâya düşmüşsin. Hiç bu uzak sefer için senin ile azuğ(ın) var mıdır” Abdülmecid ayttı: “ Bu kadar ile” diyicek (yaşlı adam) çıkarub (Abdülmecid’e) bir ânâr

3a

virdi: “Yüri var seyr eyle. Hak Te’alanın gâyeti ve berekâtı seninle olsun” dedi. Hemân gâ’ib oldu. Andan sonra Abdülmecid idigine seyre meşgul oldu amma her ne vakt ki ol ânârdan bir dane yise karnı tok ve hem susuzluğu giderdi ve dahi gözlerine dürlü dürlü nesnelere görünürdi. Hatta bir yere vardı gördi. Ol yerde iki dağ var gâyet ile yücedir ammâ biri kızıl altundandır ve biri ak gümüştendir. Ol altun dağın başında bakırdan karga şeklinde bir kuş oturur ve gümüş dağın başında ki kalaydan bir kuş her biri oturur her biri kanadı açmış uçmağa durur ve ol iki dağın aralığında bir güzel çayırlar ve çimenler vardır ve anda bir yüce alma ağacı yetmiş dört yanına dalları ve budakları salıvermiş. Her budağından bir dürlü yemiş biter birbirine hiç benzemez ve ol alma ağacının dibinde bir ak kişi oturur ve namâz kılar. Abdülmecid aydır: “İlerü vardım ol kişi namâzın kılınca selâm virdüm selâmı alub bana dedi: “ Kanden gelürsün ve kande gitmek dilersin” dedi. Ben aydım: “ Mısırdan gelürüm. Dilerüm ki Nîl-i Mübârek ırmağının

3b

ne yerden çıktığın görem” didim. Şeyh ayddı: “Senin kuvvetin ve kudretin ol yeri görmeğe iremez. Hele barî ne kişisin” dedi. Abdülmecid ayddı: “ Ben Abdülmecidim ibni Sülûk ibni Yûsuf ibni Ya’kûb ibni İbrahîmü’l Hâlîl kim Allâh Te’âla ile ahd itmişim ki seyr itmekden fârîğ olmayayım. Hatta bu Nîl-i Mübârek ırmağının ne yerden çıktığın görmeyince? Dahi otuz yıllık mikdârı yol seyr idüb bir yire yetişdi(m) andan bir sâlih cinni çağırub söyledi. Andan sonra gaib oldu. Andan sonra otuz yıllık mikdârı seyr eyledim bir hoş makâmda bir yüce köşke yetişdim. Ol köşkten bir şeyh çıkub bana yol gösterdi ve bir ânâr virdi. Andan giddikden beri ta ki nereye gelince ol ânârdan yerdim. Hem karnum doyururdu hem susuzluğım giderdi. Dahi gözlerime ‘acâib

¹⁴ Metinde okuyamadığımız kelimeler (?) işareti ile gösterilmiş, hikâyenin okuyucu nazarında daha anlaşılır hale getirilmesi adına, bazı kelimelere orijinalinde olmamasına rağmen bazı harf veya ek ilavesi yapılmıştır. Mıs(ı)ra, yetişdi(ği) örneklerinde görüldüğü gibi.

ve garâib nesnelere görünürdü ta ki bu yire gelince hâlim bu vechile oldu. Taki senle buluşunca” dedi. “Ama sen ne kişisin ve bu iki dağlarına ne dağlar dirler. Bu dağların başında karga şeklinde oturan

4a

ne nesnedür” dedi Şeyh ayıddı: “ Benim adım ‘İmrândır. Bana (bir) gün ibadet iderken gökden bir ânâr geldi ki ya: “ ‘İmrân filân yerde alma ağacının dibinde var ibadete meşgul ol ta ömrün tamâm olunca” dedi. Ben ol zamândan berü Allâhın emrüne muntâzır dururum ammâ iki dağın üzerinde iki karga ki görürsün. Anlar İskenderi Zülkarneynden kalmışdır ve dahi şöyle bilki bu dağdan öte mürûr-ı âdemiân hiç yol yokdur amma ol köşkten çıkan senünle söyleşen şeyh Hazret-i Peygamber’dir (a.s) kim sana bu vecihle(?) virdi bana” dedi. Abdülmecid ayıddı: “Ya ‘İmrân sen kitâb-ı âhbârda okudun mı ki İbrâhîm Peygamber (a.s) neslinden bir kimesne Nîl-i Mübârek ırmağının çıktığı yeri taleb idüp ta ki seni bulunca seyre meşgûl olsa gerekdür” deyü, şeyh ayıddı: “ Okudum gördüm amma o mümtaz mı ki ol kimesne olasın. Eger sen oldığın bileydüm bundan ana ve sana yol saluyurdum” dedi. Abdülmecid ayıddı: “ Ya ‘İmrân tahkik bilgil ger ben İbrâhîm Peygamber neslindenim adım Abdülmecid” dedi. Bu sözi işidicek tamâm inandı ve ayıddı: “ Ey karındaşım oğlısın. Kaçan benüm katımdan gidersin

4b

bu iki dağın arasından geçersin. Cinni iki dağın âhirinde irdüğün vakitte bir gâyet büyük denize çıka varasın. Görürsün kim bu Nîl-i Mübârek suyu, ol büyük denizin ortasından suyu yarmış geçmiş. Ol Nîl’in datlusı bu denizin acı suyuna hiç karışmamış ve ol denizin ortasında bir ‘acâib büyük cânavarı görürsün. Dört yuzi var ve dört ayağı var ve dört kuyruğı var ve vaktâki güneş dolanmak diler ol cânavarın üzerine iner ol canavar ol güneşi yutmağa hamle ider. Ol vakit korkmayub fil’hâl üzerine binüp mühkem otur. Allâh Tebârek ve Te’âla’ nın ol va’adlerine meşgûl ola. Ol cânavar seni ol denizin orta tarafına geçirür” Abdülmecid ayıddı:”Ya‘İmrân sen bu didiklerin gördün mü yohsam işitmekle mi bilürsün” dedi. ‘İmrân ayıddı: “Ben şimdiki hâlde, Peygamber ve Cebrâ’îl her vakit bana gelürdü. Her ne sorar isem bana haber virürlerdi” Abdülmecid ayıddı: “ Ya‘İmrân, ben de sencileyin peygamber buldum. Şükr ol Allâha ki beni seninle buluşdurdu”

5a

Abdülmecid öyle diycek ‘İmrân ayıddı: “Ya karındaşımın oğlı benim senin kâtında bir hâcetim vardır. Abdülmecid ayıddı:” Hâcetin nedir” dedi. ‘İmrân ayıddı: “Hâcetim oldur ki kaçan kim murâdına irüşüb, istediğini gördükden sonra, sağ selâmet gördüğünde bunda gelüb bu mekâna benim ile buluşasın musâhâbet iderüz ta ki ben Allâh Tebâreke ve Te’âlanın emrine varınca. Andan sonra kabrumun katında üç gün oturasın. Allâh Tebâreke ve Te’âladan benim için mağfîret tâleb idesin” Abdülmecid ayıddı: “Hâcetini kabul eyledüm. Andan sonra seyre meşgûl olup ol iki dağın altundan ve gümüşden arasında üç ay seyr eyledüm. ‘İmrân dedigin bir ulu denize çıka geldüm. Nazar eyledüm gördü(m) ki Nîl-i Mübârek ırmağı ol denizün suyunu yarmış geçmiş ve bu Nîlin suyu ol denizin ortasından geçer ve bir büyük heybetlü cânavar durur denizin kenarında. Ol canavarı hiçbir vechile gözler görmüş değüldür.” Abdülmecid ilerü vardı deniz kenarında ol canavara nazar idüb oturdu vaktaki güneş

5b

dolanmağa başladı. Ol cânavar güneşi yutmağa hamle iderken ol cânavarın gözlerine Abdülmecid düşe geldi filhâl Abdülmecid tarafına mevcih olub geldi. Kuyruğıyla işaret eyledi

Turkish Studies

:“Gel üzerime bin” didi. Abdülmecid aydır: “Ol cânavar katıma geldi, ben dahi filhâl sıçradum üzerine bindüm Allâh-u Te’âlanın ulu adlarını okumağa meşgul oldum. Ol cânavar beni götürüp deniz kenarında müteveccih oldı ammâ deniz içinde denizi iki şak yarub şöyle hışımla gider ki yıldırım şakrağı gibi sanurdum. Hatta şol kadar giydi gözlerüm karardı. Hiç mecâlîm kalmadı hatta denizi ve cem’i dünyayı görmez oldum filhâl gözlerimi yumdum. Ol cânavara ben ayddım: “ Seni yaradan tengri(?) hakkıyçün bana haber vir. Bu denizün berü tarafından öte tarafına varınca kaç yıllık yoldur.” didüm. O cânavar ayddı: “Ol Allâh hakkıyçün ki beni sana delilim idüp muti’ eyledi bu denizin bu tarafından öte tarafına varınca

6a

kaç yıllık yoldur ki Allâh’dan gayrı kimesne bilmez ve kıyâs dahi eylemez en sonra eğlenmeyüb denizün öte tarafına geçüb deniz kenarında durdı. Filhâl ol cânavarın arkasından can atup sıçradum yire indüm. Ol Nîl-i Mübârek ırmağı kenarıyla gene seyre meşgûl oldum. Yürüdüm dahi bir yere yetüştüm yirleri demürden ve dağları dahi demürden ve dereleri demürden üç ay mikdârı dahi seyr eyledüm Hatta kızıl altundan bir kubbeye yetişdim kızıl altundan örtüsü var aslı cevâhir ile bezenmiş ve ol kubbenin bin arşın mikdarı enlüğü ve bin arşın dahi uzunluğu var. Ol kubbenin içinde ak gümüşden bir çanak var. Allâh-u Te’âlanın izniyle durmayup döner hiç kimse bilmez ne sebebden ötüri döner ve ol kubbenin dört köşesinde gümüşden dört lüle var her lüleden bir büyük ırmak akar. Bir ırmak kubbenin sağ tarafından akar bir ırmak gün doğısı tarafından yana akar” Abdülmecid ayıddı: “ Bu gördüm ki ‘acâyibden ve garâ’ibden mütehâyyir olub durdum temâşa eyledim

6b

ve bir kimseyi gördüm. Bu gördüğüm ‘acâib sırrından su’vâl eyledim. Dört yana nazâr idüp dururken nâgâh kulağuma bir katı heybetlü âvâz geldi şöyle ki korkdum ve incindüm bir zamân mütehâyyir olub durdum. İştüdüm ki ayıddı: “Abdülmecid mecmu’en adem oğlan memleketini geçdük. Şimdiki halde bir yire yetüştük ki bu yirde âdemiyan hiç kimse gelmiş değüldür. Yere aydım: “ Ey bana çağırın kimesne sen kimsün ve bu mecmu’ âlemi dürlü dürlü yirden ‘aşkına bana haber vir” didüm. Ol kimesne ayıddı: “ Ben Cebrâ’il enisinim” didi. Abdülmecid selâm virdi. Cebrâ’il (a.s) (selamı) aldıktan sonra gene ayıddı: “ Ya Cebrâ’ilim bu kubbenin içindeki durmayup döner çanak, ne çanaktır ve bu kubbenin dört köşesindeki gümüş lüleden akar dört ırmağa dört tarafına akar gider ne ırmaktır” diyüb sordı. Cebrâ’il (a.s) ayıddı: “Ya Abdülmecid işbu bir cennet yerlerindür ammâ şol ırmağa kubbenin sol tarafına akar ol ırmak zenzem kuyusunın ırmağıdır ki Mekke içindedir ol ırmağ ki kubbenin sol tarafına akar ol ırmak ‘ıyn salvan ırmağıdır Kuds-ü Mübârekde arz-ı selâmdur ve ol ırmak ki kubbenin

7a

gün doğısı tarafından akar ırmağa ‘ıynü’l bakar ırmağıdır arz(a) akar ve ol ırmakla kubbenin kapısı tarafında akar ol ırmağa ‘ıynül felûsı ırmağıdır dirlir.” didi. “Abd-i ârz beyandır ammâ ol iki ırmakga ‘ıynü’l bakar ırmaga ‘ıynü’l felûsı ırmağıdır. Cennet-i kevser ırmağıdır” didi. Abdülmecid ayıddı: “ Ya Cebrâ’il benim bunca yıl seyre meşgul olup ve nice dürlü zahmetler çekdüğümünden murâd oldur ki Nîl-i Mübârek ırmağının çıktığı yeri görem” didi. Cebrâ’il a.s ayıddı: “Ya Abdülmecid iş bu kubbenin sağ tarafından bir yol vardır. Ol yolu dut ki murâdına erince şimden sonra yolında korkuluk yokdur” diyüb Cebrâ’il ga’ib oldı andan sonra Abdülmecid ol yola düşüb otuz yıl dahi seyre meşgûl oldı hatta bir yere yetişdü ki mecmu’ yerleri gayetde ak gümüşden idi ve ol yerlerde ne ay ve ne güneş var hemân şöyle nura gark ol ol yerün ortasında kızıl altundan bir yüce kubbe var kubbe dört direk ortasındadır ve ol dört direğin yüceliği altıncı kat göğü geçüp

7b

Turkish Studies

Yedinci kat göğe irişmişdir iki gök yakutdandır enva'i alalar ile ve zebercet ile ve incüler ile bezenmişdir. Şöyle ki bakan kişinin gözleri kamaşup mütehâyir kalur ve ikinci direği nurdandır şöyle ki nazar iden gözleri kamaşur ve üçüncü direği dahi nurdandır amma dürlü dürlü 'acâ'ib âvâzlar ile diger nash âvâzları işid(il)üp ve dördüncü direği dahi nurdandır amma ol direkden 'acâ'ib her dürlü âvâzları ile tesbih ve takdis ve tehliil ve temcid ve tahmîd âvâzları gelür. İşiden kişinin aklı za'il olur mütehâyir kalur. Kubbenin çevre yanında her dürlü ağaclar bitmiş ve ol ağaclarun her biri dürlü dürlü yemişler bitmiş ve ol kubbenin içinden dört ırmak çıkub akar. Irmakların rengi birbirine benzemez ol kubbenin dört tarafına revân olup akar ve ol ırmakların her birinin enliği şol kadar ki bir tarafından bakıcak öte tarafı gözükmez ve her bir ırmağın lezzeti birbirine benzemez ve bir ırmak kubbenin gün doğusundan akar ve bir ırmak gün batısı tarafından akar ve bu kubbenin

8a

dört yanında dürlü dürlü güzel hup âvâzları ile tesbih iderler Allah Te'âla için ki Rabbü'l âlemindir Abdülmecid ayıddı: " Ol kubbenin çıkan misk râyihâsı ve kafûr ve anber râyihâsı var ve ol kubbenin içinde dört yanından ol âvâzlar ile tesbih ve temcid ve tekbir âvâzların işüdüb mütehâyir kalup rengine hayrân olub dururken katı korkdum. Aklum başumdan za'il oldı. Bir nice zamân uyandığımndan sonra girü aklum başuma geldi gözüm açdum turugeldim nagah işitdüm ki Cebrail a.s çağırub söyler evvelki kubbe söylediği gibi. Ben (?) lebbeyk ya Cebrâ'il gördüm ki sabrum ve sakrum ne yire getürdi . Cebrail (a.s) ayıddı: "Ya Abdülmecid senden öğdin bu yire Adem oğlanlarından hiç kimesne gelmiş değildir. İlla Hazreti Peygamber Aleyhisselatü Vesselâm gelmişdir ve senden sonra dahi kimesne ademoğlanlarından gelmeyedir. Ammâ mevzu'una sen yetişdin tahkik bil ki Nîl-i Mübârek ırmağının çıkduğı yeridür ve bu dört direk görürsün Allâh Te'âlanın nurından yaratılmışdır. Yedinci kat göğe yetişmişdür Allâhü Tebârek

8b

ve Te'âlanın emriyle ol dört ırmak yedinci kat gökden ol dört direk içinde bu kubbeye iner ve bu kubbenin dört tarafından akup revân olup Allâh(in) emriyle her bir ırmakla kubbenin sağ tarafındanki direkden çıkan ırmağa Seçün ırmağıdır Seçün memlekete akar amma şol ırmağa kubbenin gün doğusu tarafından direkden çıkan ırmak Kıran ırmağı dirler Bagdat memleketine akar ve şol ırmak ki kubbenin gün batısı tarafından direkden çıkan ırmağa Nîl-i Mübârek ırmağıdır Mısır memleketine akar. Cebrâ'il as. ayıddı: " Ya Abdülmecid Nîl-i Mübârek ırmağının çıkduğı yeri görmek idi ki ecelinden ötüri ve nice yıllardır ki seyr idüb sefer ü zahmetini geçdün. 'Âkıbet Allâh Te'âla emriyle murâdına irgürdi nazâr idüp gördün tamâm tahkik bildin dön girü. Her ne yirden geldiysen girü ol yerden gitmek gereksin" diyü söylerken nâgâh ol kubbenin içinden bir 'azîm nûr zâhir oldı ol kubbenin etrafı nûra gark oldı. Benim dahi gözüm boş olup ve aklum bi-hoş olup düştüm bir zaman uyandığımndan sonra kalkdum. Ayırık Cebrâ'il (a.s) bir zamandan sonra

9a

girü yola gitdüm hatta denize irişüp ol cânavar arkasından indüğüm yerde dururken filhâl ol cânavar gene ol yere hazır olup evvel külliye girü ve arkasın dönivirdi ben dahi arkasına bindüm hatta gün doğınca beni denizin öte tarafına geçirdi ol cânavarın arkasından inüp girü seyre meşgul oldum hatta o iki dağa geldüm. Ol iki dağın aralığındaki alma ağacının dibinde 'İmrân müteveffi olmuş defn itmişlerdir. Ben 'İmrânın kabri katında oturup üç gün istiğfâr eyledim andan yine seyre meşgûl oldum Hatta büyük köşke yetişdim içinde Ebu'l Kalem ile buluşdum. Mecmu'en kışâyı ana hikâyet eyledüm andan gidüp nice yıllar seyre meşgûl olup ahirü'l emr Mıs(1)ra geldim mütemekkin oldum. Bi- inâyet Allâhu Te'âla. temmet temâm.

Değerlendirme:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Bilindiği üzere Afrika deyince ilk akla gelen akarsu Nil'dir. Nil Nehri, Afrika'nın ortalarından doğup Akdeniz'e akmakta ve 10 ülkenin egemenliği altındaki topraklardan geçmektedir.¹⁵ Bu nehir, İslâmiyet'in başlangıcından beri, Müslüman ülkelerinden geçen, vadiler ve deltaları İslam medeniyetinde ayrı bir kültür merkezi gelişmesini teşvik etmiş bulunan büyük nehirlerdendir. Bu merkezlerden Nil'e ait olanı, muhtelif devirlerde İslam âleminin kültürü ve siyasi hadiseleri üzerine te'sir icra etmiş ve böylelikle Nil Nehri, daha evvelki asırlar zarfında oynamış olduğu role İslam devrinde de devam etmiştir.¹⁶

Arapça adı "Bahr-el Nil" olan nehir, Afrika'nın doğusunda güney-kuzey doğrultusunda akar. Kollarından Kagera ile birlikte 6.600 km. uzunluğundadır. Missisipi-Missouri'den sonra (6.730 km.) dünyanın en uzun nehridir. Nil nehri geçtiği ülkelere hayat verir. Nil tarımsal alanları oluşturduğu gibi arkeoloji, yerleşme ve turizm açısından da ilgi çekicidir. Şehir, mezar ve tapınaklar nehir çevresinde yapılmıştır. Şehir ve tapınaklar güneşin doğduğu yer olan nehrin sağ kıyısına, mezarlar güneşin battığı yer olan sol kıyısında yer alır. Mısır uygarlığının temelinde de Nil nehrinin bereketi vardır. Bu nehrin hayat verici özelliği sayesinde Mısırlılar Nil vadisinde yerleşmiş ve yağmur mevsimlerine bağımlı kalmadan nehirden sağladıkları suyla tarım yapabilmişlerdir.¹⁷

İncelememize konu olan çalışmada Nil Nehri, Fırat Nehri gibi "Mübârek"¹⁸ sıfatı ile yüceltilmiş ve İslâm nehri olarak sayılmıştır. Bu sıfat, nehrin Mısır ve havalisindeki bütün zirai hayatın doğal olarak da insan hayatının can damarı olması¹⁹ münasebetiyle olabileceği gibi, nehrin kaynağının oldukça uzun bir süre tespit edilememesiyle de ilgili olsa gerektir ki Nil Nehri'nin kaynağının gizeminin oldukça eski ve sık işlenmiş bir tema olduğunu da ifade etmek gerekecektir.

Şöyle ki tarihi an'ane 'Amr b. Al-Aş ile halife Ömer arasında Mısır'ın fethine dair yapıldığı iddia olunan muharebeden bir kısmını muhafaza etmiş olup burada Nil 'Mübârek mecralı' bir nehir gibi sayılmakta ve feyâzânları şairane tabirler ile öğülmektedir. Müslümanlar arasında Nil'e dair coğrafi malumat, yazılı kaynaklardan öğrenebildiğimize göre, kısmen doğrudan-doğruya müşâhadeye fakat büyük bir kısmında da mahalli veya umumi mahiyette efsanevi veya sözde ilmi an'anelere dayanmaktadır. Nil'in Mısır cenubundaki mecrası hakkında İslam kaynaklarında doğrudan-doğruya müşâhadeye dayanan bilgiler, coğrafya eserlerinde oldukça geç yer almaktadır. Önceleri bu kaynaklar, Nil'in Nube ülkesinden geldiğini söylemekle yetiniyorlardı. Bunun dışında ulu nehrin coğrafi görünüşünü tamamlamaya hizmet etmek üzere, eski çağdan gelen başka neviden kaynaklar da mevcuttu. Bu görünüş Nil'in ilkçağdan beri bir esrar perdesine bürünen menşe'i ile de ilgilidir. Nil'in hakiki menşe'i İslam âlimlerine ve seyyâhlarına devamlı olarak gizli kaldı.²⁰

¹⁵ Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Nil Nehri Havzasının Hidropolitik Tarihi ve Son Gelişmeler", Rapor No:3, Nisan 2011, S.5

¹⁶ İslam Ansiklopedisi, C.IX, MEB., Yay., İstanbul, 1964, s. 275

¹⁷ <http://www.eskimisir.com/Nil.htm>, (Erişim tarihi:10.10.2012)

¹⁸ Erzurum ve çevresinde Fırat nehrinin kaynaklarından biri olarak kabul edilen Dumlu ilçesindeki suyun yeryüzünden değil gökyüzünden geldiğine, yani bu suyun cennetten beslendiğine inanılır. Bu konuda şöyle bir efsane anlatılır: "Allah dostu bir dervişin yolu vaktin zamanın birinde bu kaynağa düşer. O sırada burada dinlenmekte olan insanlara konuk olur. Kısa süreli hasbıhalden sonra derviş abdest almak için yerinden kalkıp, herkesin gözü önünde elindeki ibriği kaynağa daldırmak yerine kaynağın gölet oluşturduğu yerin tam üzerine, yani gökyüzüne doğru tutarak: "Ya Hû" der. Bu hal üzere, ibriğini dolduran derviş görenler için bu suyun kaynağı konusundaki çelişkili düşünceler de ortadan kalkmış olur." Günümüzde Fırat'ın kaynağı olarak kabul edilen bu suyun gölet oluşturduğu yere, dibi gözle net görülebilecek oranda kum ve çakıl kaplı olmasına rağmen, ne kadar dikkatli bakılırsa bakılınsın suyun yerden çıkışı gözlemlenememekte, buna rağmen göletin ağzından kayda değer bir su akışı olmaktadır. Bu durum insanların Dumlu suyunun kaynağını Cennet'e bağlaması için yeter görülmektedir. (Kaynak Kişi: Lütfü Sümbüllü, 67, Esnaf, Erzurum, İlkokul)

¹⁹ İslam Ansiklopedisi, C.IX, MEB., Yay., İstanbul, 1964, s.279

²⁰ Age, s.275-277

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

M.Ö.5. yy'da Herodotos: "Nîl'in kaynaklarına ilişkin hiç kimse hiçbir bilgi veremez." demiştir. Nîl'in kaynağını keşfetmek için bölgeye birçok sefer yapılmasına rağmen, bu seferler, bugün Sudd adıyla bilinen bölgedeki boğucu sıcaklar ve büyük bataklıklar nedeniyle hep yarıda kalmıştır. M.S.150'lerde Ptolemaios adlı Yunanlı bir coğrafyacı çeşitli bilgileri bir araya getirerek bir dünya haritası çizmiş, bu haritada Afrika'da Ay Dağları adını verdiği sıradağların yakınlarına da iki büyük göl çizmiştir. Ona göre bu göller Nîl'in kaynağıydı. Pek çok kâşif ve coğrafyacı bu sırrı çözmek için yıllarca uğraşmışlardır. 1800'lü yıllarda Richard Burton ve John Hanning Speke nehrin kaynağını bulmak için pek çok sefer düzenlemişler ancak yeterli kanıtları toplamadan döndüklerinden tam olarak kaynağı ispatlayamamışlardır. Yıllar sonra, kâşif ve gazeteci olan H.M. Stanley, Victoria Gölü'nün Nîl'in kaynağı olduğunu kesin olarak kanıtlamıştır.²¹

Nîl Nehri'nin gizemli kaynağını bulmaya yönelik batı eksenli bir kısım arayışa ek olarak Evliya Çelebi'nin girişiminden de bahsetmemiz uygun olacaktır. Arap coğrafyacılarının bilgilerinden, ilk dünya haritasından (Mappamundi) ve Amerika'nın keşfinden haberdar olan Evliya Çelebi, gizemli Afrika topraklarında efsanevi bilgilere dayanan Nîl'in kaynağını görme tutkusuyla ve Mısır valisi Kethüda İbrahim Paşanın görevlendirmesiyle 7 Ağustos 1672'de (12 Rebi'ü'l-âhir 1083) Nîl yolculuğuna çıkar... Vahşi doğa ve insan yiyen kavimler yüzünden daha öteye geçemez. "Amma görmek müyesser olmadı" diyerek, Nîl'in kaynağını göremeden buradan tekrar Sennâre'ye döner ve Habeşistan'a yönelir. Evliya, Nîl'in kaynağına ulaşamasa da bu yolculuğundan büyük bir heyecan duymuştur.²²

Nîl Nehri'nin İslam coğrafyalarında olabildiğince kutsanmış olmasında Kur'an-ı Kerim'in, İslâm ulularının ve bir kısım efsanevi anlatının yeri çok etkili olmuştur. Şöyle ki; Kur'an-ı Kerim'de Zuhur Suresi 51. Ayet ve Taha Suresi 38-39. ayetlerde bahsedilen Nîl Nehri²³ hakkında "Hz. Ömer'in Nîl Nehrine Mektubu"²⁴ ve "Nîl ile Tin"²⁵ en bilinen anlatılardandır.

²¹<http://bilimmerkezi.tumblr.com/post/7337979196/Nil-nehrinin-gizli-kaynag>(Erişim tarihi:10.10.2012)

²²Nuran Tezcan, "Evliya Çelebi'nin Gün Işığına Çıkan Eseri", Nîl Haritası, Toplumsal Tarih, Sayı 207, Mart 2011, s., 58-59

²³<http://www.eskimisir.com/Nil.htm> (Erişim tarihi:10.10.2012) "Firavun, kendi kavmi içinde bağırdı; dedi ki: "Ey kavmim, Mısır'ın mülkü ve şu altımda akmakta olan nehirler benim değil mi? Yine de görmeyecek misiniz?" (Zuhur Suresi, 51) "Hani, annene vahyolunan şeyi vahyetmiştik, (şöyle ki):" "Onu sandığın içine koy, suya bırak, böylece su onu sahile bıraksın; onu Benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri alacaktır..." (Taha Suresi, 38-39)

²⁴ Mısır, Hz. Ömer r.a.'ın halifeliği zamanında fethedilmişti. Mısır'ı fetheden komutan ise Hz. Amr b. As r.a. idi. Fetihten sonra Mısırlılar, Amr b. As r.a.'a gelerek bir adetlerini anlattılar: "Ey komutan, adetlerimize göre haziran ayını on iki gece geçince, bakire bir kızı güzelce süsleyip giyindiririz. Sonra Nil nehrine atarız. Böyle yaptığımız zaman, Nil nehri taşır, çevresini suluyor." Amr b. As r.a. Mısırlılara dedi ki: "Böyle bir işin İslâm'da yeri yoktur. İslâm geçmişteki kötü adetleri kaldırmıştır." O yılın haziran, temmuz ve ağustos aylarında Nil nehrinde hiç kabarma ve taşma görülmedi. Nil nehri mevsiminde taşmayınca, kuraklık başladı. Halk göç etmeye hazırlandı. Amr b. As r.a. durumu bir mektupla halifeye bildirdi. Hz. Ömer r.a., Hz. Amr'a gönderdiği cevabında şunları yazdı: "Şüphesiz ki sen doğrusunu yapmışsın. Elbette İslâm, geçmiş kötü adetleri kaldırmıştır. Sana mektubun arasında ayrıca bir pusula gönderiyorum. Bu pusulayı Nil nehrine at. Hz. Amr b. As r.a., pusulayı okudu. Şöyle yazıyordu: "Allah'ın kulu ve müminlerin emiri Ömer'den Mısır Nil'ine. Eğer sen kendiliğinden akmakta idiyse, şimdi de akmayiver! Fakat bir ve kudret sahibi Allah'ın emriyle akıyor idiyse, Allahu Tealâ'dan dileriz ki seni akıtıp taşırısın." 'Hz. Amr r.a. pusulayı Nil nehrine attı. Bir sabah nehrin yedi-sekiz metre kadar yükselerek taşıdığı görüldü. O günden sonra Nil'in bu hareketi, günümüze dek sürüp gelmiştir.Kaynak:<http://www.webhatti.com/islam-ve-din-kulturu/334590-nil-nehrinin-tasmasi-hz-omer-r-a-in-mektubu.html#ixzz2BSS3UwmF> (Erişim tarihi:10.10.2012)

²⁵Mısırdaki Nilin ülkesinde Nilin güzelliğini alan ve baktıkça görenlerin içini ferahlatan nefes aldırان bir kız yaşarmış Nil... Nilin güzelliği dillere destanmış ama gel gör ki onun gönlü Til için akarmış gizli gizli. Bilirlermiş sevdaları öğrenilince önelerine engeller konulacağını. O yüzden Nil gibi sevdalarını içlerine akıtlarmış... Ve sevdaları o kadar büyümüş ki artık herkes onların gözlerinden anlıyormuş. Tabi bu durumdan hoşlanmayanlar da varmış. Herkes, Nilin Tile olan aşkını ayıplıyor ve kiskaniyormuş... En başta firavun. Firavun Nile aşık, umutsuzca aşık... Gözünü karatmış bir şekilde aşık hem de... Sonunda Tile Nilin aşkına bir geçit vereceğini söyler ama şartları vardır... Tile üzerinde yazılar olan bir zar verir ve bundaki şifreyi çözmesini ister ama Til okuma bilmemektedir... Til, şifreyi çözemeyince zindana atılır. Firavun, sonra Nili Tili kurtarması için çağırır yine şartları vardır.... Nilden de Nil nehrinin yatağını değiştirmesini ister. Bu istek karşısında Nil ağlamaya başlar. Firavun, onu da zindana attırır. Bilinen en büyük büyücülerini cadıları rahipleri toplar ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

“Hikâye-i Abdülmecid” Abdülmecid’in Nil Nehri’nin kaynağını öğrenerek geri dönmesi ile sonuçlanmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere, Nil Nehri’nin çıkış yerine ilişkin ilmi çerçeveli araştırmaların ötesinde hikâyemizde kaynak olarak Cennet’in işaret edilmesinde İslâm dışı bazı yaklaşımların çok daha belirleyici olduğu hatta hikâyenin aşağıda ifade edilecek Musevi kaynaklı çerçeve konu etrafında hayat bulmuş olabileceği kanaatine varabiliyoruz.

Şöyle ki; Nîl’in menşe’i hakkında mevcut Musevi ve Hıristiyan an’aneleri ile münasebetli başka bir takım fikirlere göre bu nehir cennetten gelmektedir. Orta çağ kozmografya nazariyesine göre cennet en şarkta, denizin öteki yakasında bulunuyordu. Buna göre Nîl, diğer cennet nehirleri gibi denizi geçmiş oluyordu. Bu durum Musevi kaynaklı olması muhtemel eski bir rivayette şöyle tasvir edilmektedir; Nîl’in menbalarını arayan biri denizi geçmiş ve cennete varmış imiş. Bu cennetten gelme keyfiyeti ile Nîl ve Mihrân nehirlerinin aynı menşe’ye sahip olduklarına dair bütün eserlerde bulunan ve al-Cahiz’in şimdi kaybolmuş Kitab al-Buldan’ına atfedilen bir fikir arasında belki bir bağlantı bulunabilir. Bu telâkki Birûni tarafından ihtihzâlî bir şekilde tenkit edilmiştir. İslam kaynaklarında çok rastlanan başka bir fikir Nîl Nehri’nin kabardığı sırada bütün başka dünya nehirlerinin alçalması tasavvuru aynı menşe’ye bağlanabilir.²⁶

“Hikâyet-i Abdülmecid” yukarıda ifade edildiği üzere, dini motiflerin ağırlıkta olduğu bir anlatı olmakla birlikte, muhteva gereği oldukça yoğun olağanüstülüklerle de donatılmış, ağırlıklı olarak masallara ve kısmen de efsanelere özgü anlatım diline ve bazı motiflere sahiptir ki bunlar aşağıdaki şekildedir.

‘Allah Teâlâ ana bin yıl ömri virmiş idi.’

‘Kimesne var ki başın göğe irmiş ve burnundan ve delüklerinden ve ağızlarından ve gözlerinden od yalımları çıkar ve gözlerinin yerleri harman yeri mikdarı var ve dişlerinin her biri bir direk taşı’

‘Amma ol yerde ne ay ve ne güneş var ol yerin orta yerinde gayet yüce bir köşk gördüm Şöyle ki ol köşkün nuru od yalımlı gibi şule virir’

‘Ol anardan bir dane yise karnı tok ve hem susuzluğu giderdi ve dahi gözlerine dürlü dürlü nesnelere görünürdi’

‘İki dağ var gayet ile yücedir amma biri kızıl altundandır ve biri ak gümüştendir. Ol altun dağın başında bakırdan karga şeklinde bir kuş oturur ve gümüş dağın başında ki kalaydan bir kuş her biri oturur her biri kanadı açmış uçmağa durur ve ol iki dağın aralığında bir güzel çayır ve çimenler vardır ve anda bir yüce alma ağacı yetmiş dört yanına dalları ve budakları salıvermiş. Her budaktan bir dürlü yemiş biter birbirine hiç benzemez ‘

‘ İki dağın ahirinde irdüğün vakitte bir gayet büyük denize çıka varasın görürsün kim bu Nîl-i Mübârek suyu ol büyük denizin ortasından suyu yarmış geçmiş ol Nîlin datlusı bu denizin acı suyuna hiç karışmamış ve ol denizin ortasında bir acaib büyük canavarı görürsün dört yüzi var ve dört ayağı var ve dört kuyruğu var ve vaktaki güneş dolanmak diler ol canavarın üzerine iner ol canavar ol güneşi yutmağa hamle ider’

Nille Tilin kavuşmaması için büyüler yaptırır, ayınlar düzenletip dualar okutur. Ve sonunda büyücülerle karar alırlar Nil adı gibi bir nehir olacak ve denize ulaşacak ve Nil’in bir kolu da rahipler havuzuna akacak ve firavun Nil’in suyuyla yıkanacak. Ve Til, zavallı Til yine bir nehir olacak ama o çöle akacak ... Çölün kızgın kumlarında buharlaşıp uçacak ve her aktıklarında birbirlerine kavuşmak için umutları olduğu gibi büyük bir hüsrarla içlerine akacaklar...Ve karar uygulanır Nil ve Til iki nehir olarak akmaya başlarlar.. Aynı zindandan akmaya başlarlar ama suları birbirine hiç karışmaz ve Nille Til sonsuz aşk türkülerini söylemeye başlarlar.... <http://vavi.blogcu.com/nil-ve-til-in-hikayesi/3458336>(Erişim tarihi:10.10.2012)

²⁶ İslam Ansiklopedisi, C.IX, MEB., Yay., İstanbul, 1964, s.278

‘Hatta kızıl altundan bir kubbeye yetişdim kızıl altundan örtüsü var aslı cevâhir ile bezenmiş ve ol kubbenin bin arşın mikdarı enlûğü ve bin arşın dahi uzunluğu var ol ol kubbenin içinde ak gümüşden bir çanak var Allah Telanın izniyle durmayup döner hiç kimse bilmez ne sebebden ötüri döner ve ol kubbenin dört köşesinde gümüşden dört lüle var her lüleden bir büyük ırmak akar bir ırmak kubbenin sağ tarafından akar bir ırmak gün doğısı tarafından yana akar ‘

‘yirleri demürden ve dağları dahi demürden ve dereleri demürden’

Hikâye, yukarıda işaret edildiği üzere olağanüstülükler yanında dini-mistik motifler barındırıyor olmakla da dikkate değerdir ki dini nitelikteki bu ifadelerden bazıları da şunlardır:

‘Bunda cinnîler sakın yerdür didi’

‘Hacı gibidür ve sakalı var idi ve yüzi gayet ile ak idi. Şöyle başından ayağa varınca nura gark olmuş idi’

‘Ağacının dibinde bir ak kişi oturur ve namaz kılar’

‘Ol köşkten çıkan senünle söyleşen şeyh Hazret-i Peygamberdir (a.s)’

‘Cebrail enisinim didi’

‘ Kevser ırmağıdır didi’

‘ Tesbih ve takdis ve tehlil ve temcid ve tâhmid avazları gelür’

‘İşbu bir cennet yerlerindür amma şol ırmağa kubbenin sol tarafına akar ol ırmak zemzem kuyusunun ırmağıdır ki Mekke içindedir ol ırmağa ırmakga kubbenin sol tarafına akar ol ırmak ‘ıyn salvân ki ırmağıdır Kuds-ü Mübârekde arz-ı selâmdur’

Sonuç:

Bilinmeyene duyulan merak ve bu merakın giderilmesi adına söylenenler veya icra edilenler, ister istemez etraflarında dini, sihri, mistik olağanüstülüklerin iç içe geçerek işlenmesi sonucunu doğurabilir. “Hikâye-i Abdülmecid” adlı eserde Abdülmecid’in Nil Nehri’nin kaynağını arayışları, halkın Cennet, Cebrail gibi dini konulardaki algısını yansıtıyor olmasının yanında, kutsanan Kevser, Nil, Zemzem gibi suların da kaynak olarak kutsal bir kökene bağlanmış olması, değerler dünyasına dönük yönüyle dikkate değerdir.

Hikâyenin kahramanı Abdülmecid’in oldukça zorlu bir göreve talip olması ve bu görevi başarması ister istemez kahramanın insan dışı özelliklerle takdimini zorunlu kılar ki onun bin yıl ömrünün olması masal, efsane veya destan kahramanlarına özgü bir özellik göstermektedir. Abdülmecid’in macerası süresince karşımıza çıkan başı gökte, burnunun deliklerinden, ağzından ve gözlerinden ateş saçan canavar, bakırdan kuş, yetmiş dört dallı elma ağacı, susuzluğu ve açlığı günlerce gideren anar, güneşin ve ayın olmadığı yer, ak gümüşten çanak, misk ve amber kokan kubbe, yakuttan gök, nurdan direk özellikle masal dünyasından çıkmış birer motif olmakla ilgiye değerdir. Masal, efsane ve destanlara özgü bu olağanüstü tasvirlerin özellikle içerisinde dini veya bilgelik yönü ön plana çıkarılan kişilerin yaşadığı kapalı ve açık mekânlarda da karşımıza çıktığını da ifade etmek isteriz.

Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış olan eserde hem Eski Anadolu Türkçesi hem Osmanlı Türkçesi’ne ait kelimelere ve dilbilgisi kurallarına hem de Arapça ve Farsça kelimelerle bu dillere özgü tamlama ve yapı inceliklerine yer verildiği görülmektedir. Hikâye, geniş halk tabakalarına ulaştırılma ve onlar üzerinde etkili kılınma düşüncesi doğrultusunda şekillendiğinden, dönemi itibari ile değerlendirildiğinde, anlaşılır, hatta sade olarak nitelendirilebilir.

Eser-toplum ilişkisi etrafında değerlendirildiğinde, hikâyenin merak uyandırıcı bir tema etrafında, toplumun değer yargıları, mensubu bulunduğu inanç dairesi ekseninde daha okunabilir olma ve iletilmek istenen mesajlara yaygınlık kazandırmak adına başarılı şekilde kurgulandığı açıktır. Eserde, sabır, inanç, sebat, dürüstlük, azim, kararlılık gibi insanı değerler hikâye-masal formu eşliğinde telkin edilmekte, bu tür davranışların ulaşılmaza ulaşılabilirlik sağlamak adına yerine getirdiği işlevin önemi vurgulanmaktadır.

Kelimeler:

Ahir-ül emr: en nihayet, sonunda.

Halâs (a.i.):kurtulma, kurtuluş.

Musâhâbet (a.i.):sohbet etme, konuşma, görüşme.

Mütehâyir(a.s.)hayrette kalan, şaşmış, şaşırılmış.

Mütemekkin(a.s.):Temekkün eden, mekanlanan, yerleşen, yerleşmiş.

Râvi(a.s.):rivayet eden, söyleyen, hikaye eden, anlatan.

Ser-gerdân(f.b.s.):1.başı dönen, serser, şaşkın.2.perişan.

Tahmid(a.i.):Hamdetme, şükretme.

Tebcil(a.i.):ululamalar, ağırlamalar.

Tehlil(a.i.):İslam dininin tevhid akidesini hülâsa eden ‘Lâilâheillallâh’ sözünü tekrarlama.

Temcid(a.i.):Ululama, ağırlama.

KAYNAKÇA

- ASLAN, Namık, Manzum Dini Hikayeler ve Kirdeci Ali’ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikaye Metni Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 20 Yıl : 2006/1
- DEVELLİOĞLU, Ferid, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010
- Hikâyet-i Abdülmecid, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi R-6120,4
- İslam Ansiklopedisi, C.IX, MEB., Yay., İstanbul 1964
- KAVRUK, Hasan, Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1998
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1986
- LEVEND, Agâh Sırrı, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 234 (1964)
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Nil Nehri Havzasının Hidropolitik Tarihi ve Son Gelişmeler, Rapor No:3, Nisan 2011
- Şemseddin Sami, Kamûs-i Türkî, Dersaadet Matbaası, İstanbul, 1316
- ŞENGÜL, İdris, “Kur’ân Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi”, I. Kur’ân Sempozyumu, Bilgi Vakfı, Ankara 1994

TEZCAN, Nuran, Evliya Çelebi'nin Gün Işığında Çıkan Eseri, Nîl Haritası, Toplumsal Tarih, Sayı 207, Mart 2011

YAZICI, Hüseyin, "Hikâye" DİA, C. XVII, İstanbul 1998

YAZICI, Hüseyin, "Hikâye", DİA, C. XVI, İstanbul 1998

YILDIRIM, Suat, "Kur'ân-ı Kerimde Kıssalar", AÜİİF Dergisi, S. 3, Sevinç Matbaası, Ankara 1979

İnternet Kaynakları:

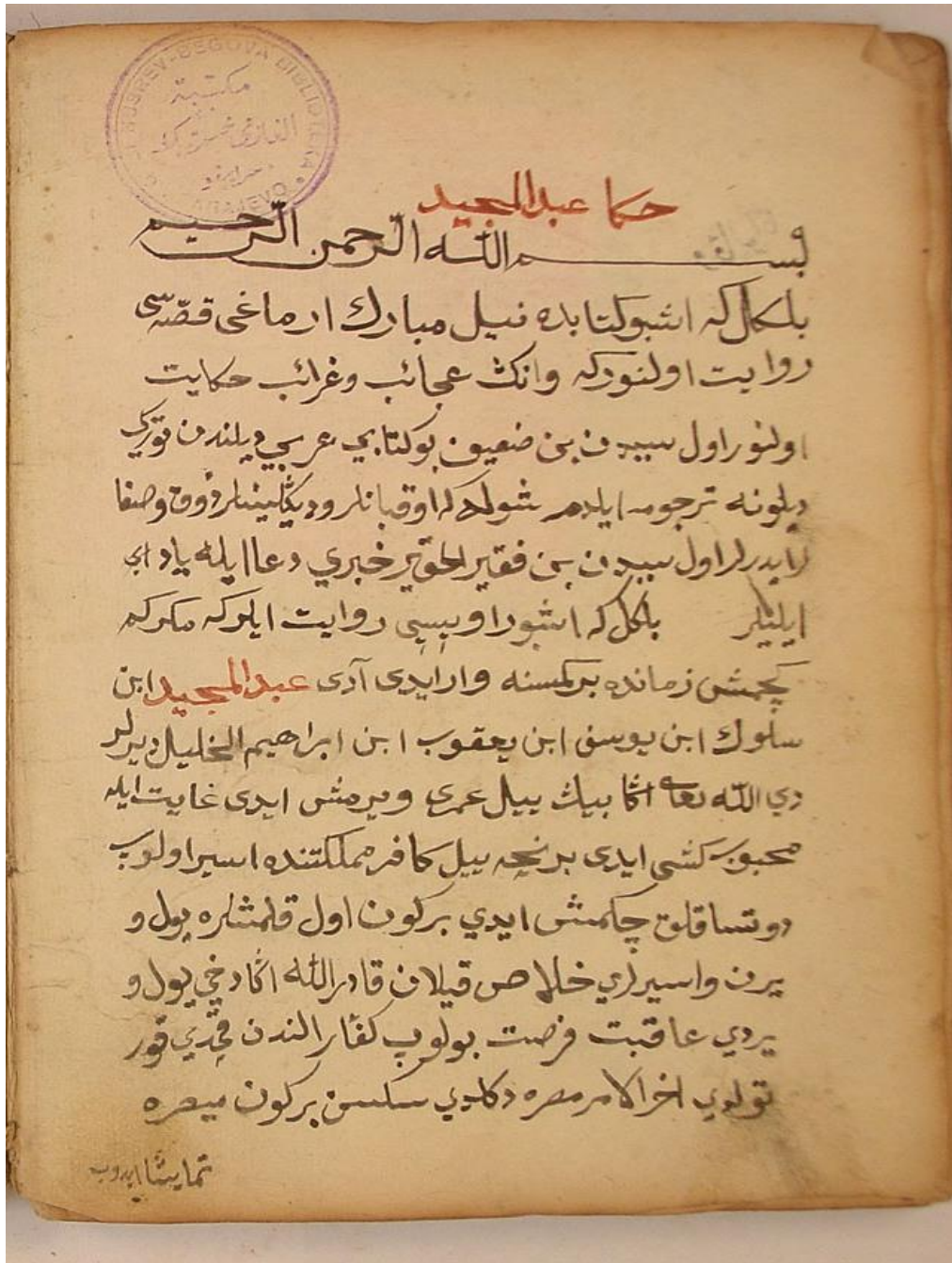
<http://bilimmerkezi.tumblr.com/post/7337979196/Nîl-nehrinin-gizli-kaynak> (Erişim tarihi: 10.10.2012)

<http://www.eskimisir.com/Nîl.htm> (Erişim tarihi: 10.10.2012)

Kaynak Kişi:

Lütfü Sümbüllü, 67, Esnaf, Erzurum, İlkokul

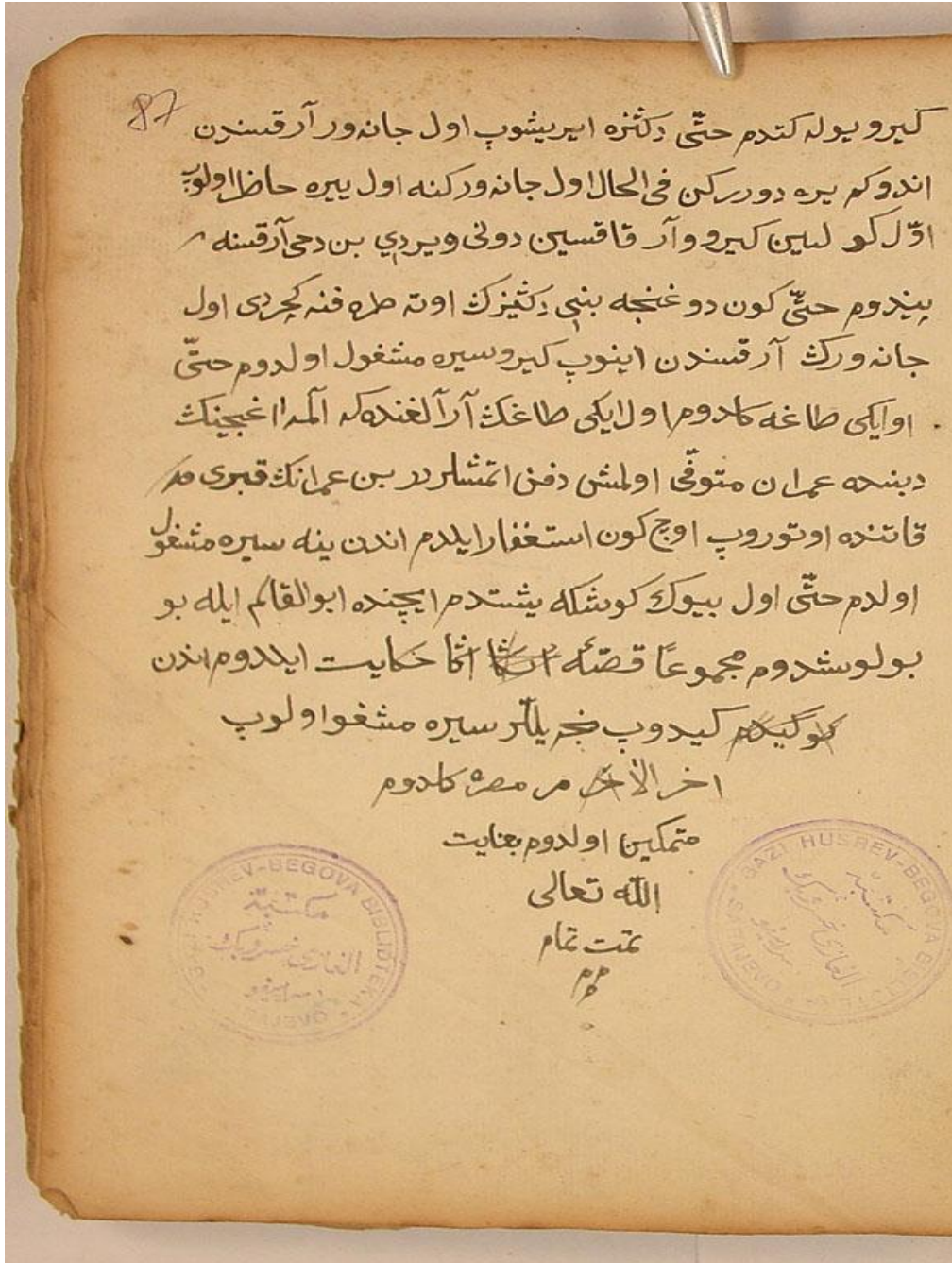
Örnek Metin:

1b

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 7/4, Fall, 2012

9a

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012